

PONT

VAKBLAD ENERGIE EN DUURZAAMHEID

RUIMTE VOOR DE ENERGIE- TRANSITIE

De ambities stapelen zich op, maar hoe maken we ruimte voor de groeiende ruimteclaims in onze energietransitie?

INHOUD

REDACTIONEEL

5 Een nieuwe fase

TRANSITIEVERSNELLER

16 Circulaire toekomst: nieuwe kansen in bestaande wetgeving

COLUMNS

11 Olof van der Gaag Feest in de energietransitie

23 André Jurjus Rutte maakt ruimte

ENERGIEBRONNEN

30 Agenda en cultuur

INNOVATIENIEUWS

40 Wind en zon in publieke handen

EU 'LANDTAKE': BEDREIGING EN KANS

De Europese Unie werkt aan 'No Net Land Take'. Dat betekent dat lidstaten vanaf 2050 netto geen natuur- of landbouwgebied mogen 'innemen' voor andere functies. Hoewel de doelen breed worden onderschreven, wordt netto geen land meer innemen in de praktijk een ingewikkelde puzzel. Ook voor de energietransitie: door ambigue definities is No Net Land Take vooralsnog een bedreiging, maar in theorie biedt de rem op verstedelijking juist meer ruimte voor het opwekken van duurzame energie. Het naderende beleid werpt ook een nieuw licht op de vier ruimtelijke scenario's die het Planbureau voor de Leefomgeving in maart presenteerde.

'Laat ik ING als voorbeeld nemen. Als je hun plannen leest, met op het eerste oog prima doelen, val je tevreden en gerustgesteld in slaap: alle investeringen lopen langs de geplande lijntjes. Maar neem de auto-industrie. Nergens ter wereld ligt die sector op schema voor 'Parijs'. Maar autobedrijven in de ING-portfolio wel. Zou het? Hoe kan dat?'

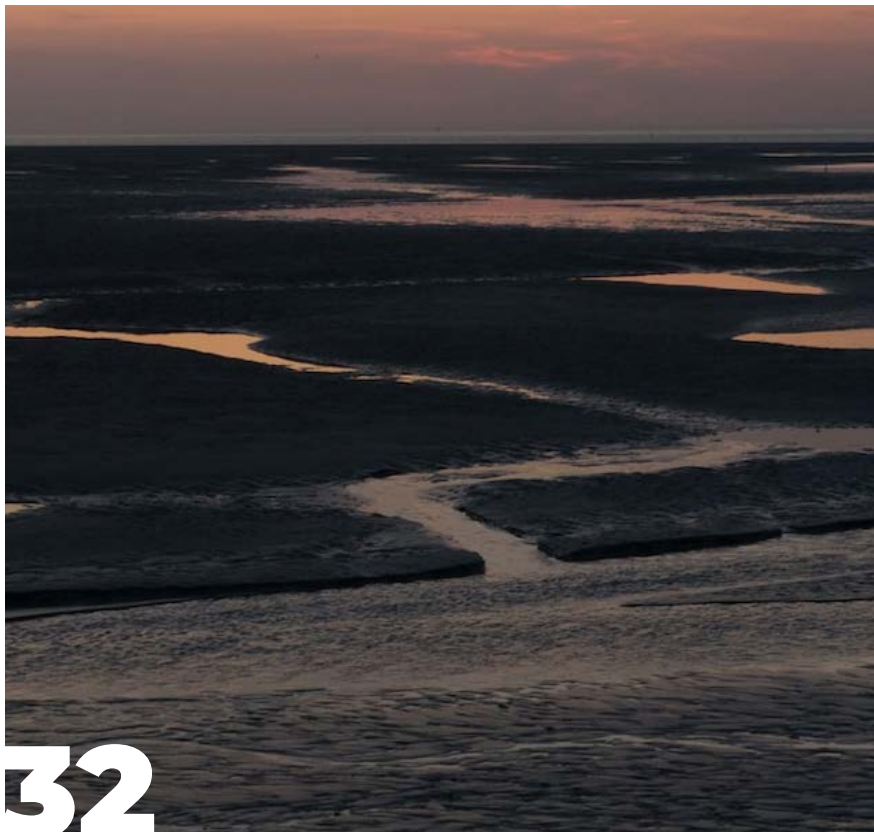

UTRECHTS ENERGIEKE TOEKOMST: IN GESPREK MET GEDEPUTEERDE

In 2020 hebben we een diepgaand gesprek gevoerd met Huib van Essen, gedeputeerde van de provincie Utrecht, aan het begin van zijn eerste termijn. Inmiddels is hij begonnen aan zijn tweede termijn, rijker aan ervaring en vastbeslotenheid. In deze discussie onderzoeken we de behaalde resultaten tot op heden en richten we ons op de voortdurende aanpak van de energietransitie in de provincie Utrecht.

'WE HEBBEN DAPPERE LEIDERS NODIG'

Op Terschelling vindt elk jaar in september het duurzaamheidsfestival Springtij plaats. We spraken hierover met directeur Katinka Abbenbroek, over haar motivatie om iets voor anderen te betekenen, wat ze ziet gebeuren binnen de transities en vooral het belang van modern leiderschap: 'Ik ben dus zeker niet vies van technologie, maar ik geloof tegelijkertijd ook niet dat het de enige methode is.'

VERDER

Naar een North Seas standard 24

Vacatures 35

Toneelvoorstelling wind: 'Je proeft de verontwaardiging' 36

Energie Samen
Nét aan het (coöperatieve) warmtenet. Hoe bevalt het? 42

Werken aan een norm voor 'energiegemeenschappen' 44

HET WAD IN DE WET: MOET HET ECOSYSTEEM EEN STEM KRIJGEN?

De Waddenzee dreigt, onder andere door boringen, haar status als natuur-Werelderfgoed te verliezen. Met een initiatiefwet wil D66 door het geven van rechten aan de Waddenzee het ecosysteem beter beschermen. Het geven van rechten aan natuur is een groeiende internationale beweging die ervoor pleit dat natuur beter in het recht wordt gerepresenteerd. Ook in Nederland groeit deze beweging, nadrukkelijk voor de ecosystemen van de Noorden de Waddenzee. Juristen als Jessica den Outer en politici zoals Tjeerd de Groot (D66) zijn bezig deze snelgroeiende juridische stroming naar de praktijk te vertalen.

AT OSBORNE

CONSULTANTS & MANAGERS

De Nederlandse energietransitie is ook een warmtetransitie waarin we overstappen op een duurzame, fossielvrije warmtevoorziening. Gemeenten hebben hierin een grote rol om te bepalen hoe wijken aardgasvrij worden gemaakt en ook te organiseren dat dit gebeurt. Inmiddels hebben alle gemeenten hun transitievisies warmte vastgesteld. Nu wordt dit beleid vertaald naar de uitvoering. Tegelijkertijd is het wettelijk kader, de Wet collectieve warmtevoorziening, nog in ontwikkeling en lijkt het erop dat de rol en verantwoordelijkheden van gemeenten groter worden. Coördinatie is nodig daar waar warmtenetten gemeentegrenzen overstijgen, maar ook in het organiseren van de warmteketen van bron, transport en levering.

Welke rol pak je als gemeente in het warmtespeelveld en hoe geef je daar invulling aan? Wacht je op de wetgeving of zet je al de eerste stappen die nodig zijn om je energietransitie ambities te realiseren? AT Osborne begeleidt gemeenten en andere publieke partijen om tot antwoorden, strategieën en passende organisaties te komen. Wij helpen bij het vertalen van beleid naar uitvoering, met aandacht voor de bestuurlijke, organisatorische en financiële aspecten van warmtenetten. Wij zijn strategen en projectmanagers die warmteplannen uitvoerbaar en haalbaar maken.

“Laveren in een wereld tussen techniek en de menselijke kant is waar de ‘Osborners’ goed in zijn. Je moet wel wat weten van techniek, maar het is leuk om je daarin te verdiepen. Daarnaast gaat het vaak ook om het spanningsveld tussen ambities, belangen en doelen. Als je die op één lijn kunt krijgen in de warmteketen ben je al een heel eind. Als onafhankelijke verbinder kunnen wij daarin een belangrijke rol spelen.”
Marko Marskamp, adviseur warmte bij AT Osborne

AT Osborne

Wij werken aan projecten met maatschappelijke impact, die de wereld een stukje mooier maken. Samen met 150 collega's werken wij met onze opdrachtgevers aan het beste resultaat. In een alsmaar veranderende wereld is een goede inrichting van de leefomgeving cruciaal. AT Osborne draagt daaraan bij met duurzame oplossingen. Onze focus ligt op een Toekomstbestendige Infrastructuur, een Gezonde Samenleving en een Duurzame Leefomgeving.

www.atosborne.nl

TITIA VAN LEEUWEN

HOOFDREDACTEUR

EEN NIEUWE FASE

De ontwikkelingen in de duurzame energie en de energietransitie zijn niet meer te stuiten en vereisen vooral een voortvarende en snellere aanpak. Ons blad bevindt zich ook in die fase: drie jaar terug hebben we *WindNieuws* omgevormd naar *Wind & Zon, Vakblad Duurzame Energie*. Een logische stap, omdat we steeds vaker schreven over hoe wind- en zonne-energie elkaar aanvullen, alsook over de veelzijdige aspecten van duurzame energie. Dit alles in het besef dat we alle vormen van duurzame energie nodig hebben om een duurzame toekomst voor onze komende generaties te realiseren.

We zetten opnieuw een grote stap: duurzame energie raakt steeds sterker verweven met diverse andere ontwikkelingen. Dat dwingt ons om nog actiever te zoeken naar integrale oplossingen en nauwere samenwerking met uiteenlopende gebieden. We verbreden daarom de focus van het vakblad verder. Duurzame energie blijft prominent aanwezig, maar dan in samenhang met onderwerpen als klimaatadaptatie, circulaire economie, nieuwe technologieën, verwante transities en nog veel meer. We verruimen onze aandacht naar energie en duurzaamheid, en dit wordt de nieuwe naam van ons vakblad: *PONT, vakblad energie en duurzaamheid*.

In dit eerste nummer van het vakblad onder de nieuwe naam richten we de aandacht op de ruimte voor transities. Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft vier scenario's voor de inrichting van Nederland in 2050 gemaakt. We interviewden een van de opstellers daarvan om een beeld te krijgen van de overwegingen achter de PBL-toekomstbeelden. In de daarop volgende artikelen komt steeds vanuit verschillende invalshoeken het gebruik en invulling van ruimte aan de orde op landelijk, regionaal en lokaal niveau. Maar ook randvoorwaarden voor de ruimtelijke invulling van transities komen aan bod. Zoals geldt: wat is en wat kan de rol zijn van de financiële sector in de energietransitie? Daar wordt in dit nummer een scherp beeld van gegeven. Kortom, we willen en zullen voor onze lezers een informatief blad blijven. Over de energietransitie op zich, en nu daarnaast ook meer over de samenhang met de aanpalende ontwikkelingen, al dan niet ook in transitie.

Wil je dit blad vier keer per jaar ontvangen? Verderop in dit blad zit een inschrijfformulier. Vul die gauw in, dan blijf je verzekerd van steeds weer een mooi nummer met adequate achtergrondinformatie op de mat en een dagelijkse toegang tot het nieuws op de website PONT. We zijn een nieuwe fase ingegaan. ■

EU 'LANDTAKE'

BEDREIGING EN KANS

De Europese Unie werkt aan 'No Net Land Take'. Dat betekent dat lidstaten vanaf 2050 netto geen natuur- of landbouwgebied mogen 'innemen' voor andere functies. Hoewel de doelen breed worden onderschreven, wordt netto geen land meer innemen in de praktijk een ingewikkelde puzzel. Ook voor de energietransitie: door ambigue definities is No Net Land Take vooralsnog een bedreiging, maar in theorie biedt de rem op verstedelijking juist meer ruimte voor het opwekken van duurzame energie. Het naderende beleid werpt ook een nieuw licht op de vier ruimtelijke scenario's die het Planbureau voor de Leefomgeving in maart presenteerde.

DOOR KASPER BAGGERMAN

NIEUWSREDACTEUR BIJ PONT | OMGEVING

De inrichting van Nederland kan nog alle kanten op. Dat was de hoofdboodschap achter de vier toekomst-scenario's die het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in maart presenteerde in de Ruimtelijke Verkenning 2023. De vier scenario's bieden uiteenlopende perspectieven op het Nederland van 2050: Groen Land, Regionaal Geworteld, Mondiaal Ondernemend en Snelle Wereld bieden stuk voor stuk een unieke doorkijk naar de ruimtelijke toekomst van Nederland, elk met eigen voor- en nadelen. Maak dus keuzes, zei PBL-onderzoeker David Hamers er bij de presentatie van het rapport over. 'Dingen passen als je ervoor kiest. Nederland is een druk land, maar als je keuzes maakt, is er ruimte genoeg.'

Of die keuzevrijheid er na 2050 ook nog is, valt te bezien. Fysieke ruimte is er dan nog wel, maar de beleidsruimte wordt krappere. Als het aan de Europese Commissie ligt, is No Net Land Take dan namelijk van kracht. Lidstaten mogen dan netto geen natuur- of landbouwgrond meer 'innemen' met bodembedekkende functies. Die moeten in al bedekt – lees verstedelijkt – gebied worden gerealiseerd, of het ruimtegebruik moet elders worden gecompenseerd met bijvoorbeeld natuurherstel.

'In 2050 moeten alle bodems gezond zijn. Nu is 60 tot 70 procent van de Europese bodems ongezond. Die bodems dragen niet meer bij aan ecosystemen of productie, of nemen slecht water of CO₂ op', lichtte Mirco Barbero van de DG Environment van de Europese Commissie het beleid toe bij een symposium dat het PBL in september over No Net Land Take organiseerde.

DEFINITIES ZIJN BEPALEND

De Europese regels hebben invloed op hoeveel ruimte functies als wonen, industrie en infrastructuur krijgen. Maar ook voor de energietransitie is No Net Land Take van belang. Zonnepanelen en windmolens worden nu namelijk ook gezien als ruimtebeslag.

David Evers, senior onderzoeker bij het PBL, licht toe: 'De Europese Environmental Agency typeert zonnepanelen en windmolens als "industriële" landgebruik. Die agency houdt landgebruik nu bij door satellietbeelden over de tijd met elkaar te vergelijken. In de praktijk zien we daarin wat willekeur. Windmolens op landbouwgrond krijgen soms een cirkel eromheen met de stempel "industriële", in andere gevallen blijft het gebied volledig meetellen als landbouwgrond.'

‘Laten we niet wachten. Laten we vooruitdenken.’

‘No Net Land Take kan mogelijk een bedreiging zijn voor de energietransitie’, aldus Evers. ‘Dat hangt af van de definities en operationalisering van wat we precies als ruimtebeslag zien.’ Indien de huidige definities standhouden, moeten windmolens en zonnepanelen straks (nog meer dan nu) strijden om schaarse ruimte met bijvoorbeeld woningbouw. Andersom geldt: het biedt kansen voor de energietransitie als de definities worden aangepast en zonnepanelen en windmolens wél op bijvoorbeeld landbouwgrond mogen zonder dat dit telt als ruimtebeslag. Het is ook de vraag of de Europese Unie het houdt bij een strikte “ja” of “nee” op de vraag of een functie land beslaat, of dat er meer nuance wordt ingebouwd. De ene energiebron is de andere niet, en een windmolen bedekt beduidend minder grond dan zonnepanelen.

GROTE VERSCHILLEN IN SCENARIO'S

Ook in de aanloop naar 2050 moeten er al stappen worden gezet om ruimtebeslag zo veel mogelijk te beperken. Zoals Barbero het zei: ‘Laten we niet wachten. Laten we vooruitdenken.’ In de ruimtelijke scenario's is dan ook al rekening gehouden met No Net Land Take, maar de mate waarin loopt sterk uiteen. De impact van No Net Land Take op de energietransitie zal per PBL-scenario dan ook verschillen.

Ed Dammers, senior onderzoeker bij het PBL en een van de auteurs van de Ruimtelijke Verkenning, wijst er desgevraagd op dat het scenario Groen Land het meest in lijn is met No Net Land Take. In dit scenario is de samenleving natuurinclusief en worden bestaande steden ‘optimaal benut’, staat in het achtergrondrapport bij de vier scenario's. Reeds bebouwd gebied wordt ‘vrijwel niet’ uitgebreid. Daar komt bij dat daken in dit scenario veelvuldig worden ingezet voor energieopwekking.

In andere scenario's wordt beduidend meer uitgebreid buiten het huidige verstedelijkt gebied. Het scenario Snelle Wereld spant daarbij de kroon. Uit het achtergrondrapport: ‘Uitbreiding van de gebouwvoorraad heeft vooral plaatsgevonden buiten bestaand stedelijk gebied.’ Dat rijmt slecht met het doel om netto geen hectares meer te verstedelijken, en zorgt mogelijk (afhankelijk van de definities) voor extra concurrentie met duurzame energieopwekking. Hierbij geldt wel dat de ruimtevrage voor duurzame energie in Snelle Wereld in absolute zin relatief laag is: in dit scenario wordt 70 gigawatt aan zonne-energie op land opgewekt, tegenover 200 gigawatt in Groene Wereld.

HET BUITENGEBIED LONKT

Volgens de auteurs van het rapport zijn die uiteenlopende scenario's min of meer even aannemelijk. Daarbij geldt wel dat keuzes die nu in ‘Den Haag’ worden gemaakt, een bepaalde richting in kunnen zetten. En op dit moment lijkt de landelijke politiek helemaal niet vies van stedelijke uitbreiding, waarbij de woningnood de drijvende kracht is. Dat bleek bijvoorbeeld in april dit jaar: een motie met de oproep om barrières voor buitenstedelijk bouwen te schrappen uit de Ladder voor duurzame verstedelijking, kreeg toen een meerderheid in de Tweede Kamer.

Hugo de Jonge, minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, zoekt ook steeds meer het buitengebied op. Zo toonde hij groot enthousiasme voor buitenstedelijke bouwplannen in de Gnephoekpolder bij Alphen aan den Rijn. Dat kwam hem op de nodige kritiek van RO-experts te staan, maar de minister heeft wel een miljoen woningen te bouwen. De Gnephoek is dan ook geen incident. Een inventarisatie door Stadszaken.nl van de regionale woningbouwafspraken die De Jonge, de provincies en de gemeenten tekenden, toont dat er voor woningbouw veelvuldig buiten reeds bebouwd gebied wordt gekeken.

Een rem op ruimtebeslag breekt ook met hoe Nederland de laatste decennia met ruimte omging. Hoewel Nederlandse ruimtelijk ordenaars vaak prat gaan op efficiënt, compact en meervoudig ruimtegebruik, is het land een van de grootste ‘land takers’ van Europa, blijkt uit berekeningen door onderzoeker Evers. In de periode 2000-2018 groeide het ruimtebeslag in Nederland per saldo met ongeveer 64 duizend hectare. Evers: ‘In absolute aantallen zijn we daarmee nummer zes van Europa en afgezet tegenover het totale landsoppervlak staan we bovenaan.’

Als de wind in Den Haag niet anders gaat waaien, de Nederlandse ruimtebeslagdrang niet wordt getemperd én duurzame energieopwekking blijft gelden als industrie, neemt geleidelijk de ruimte voor de energietransitie onderaan de streep af. Tot in 2050, als er daadwerkelijk netto geen hectares landbouw- en natuurgebied mogen worden ingeleverd. Lokale discussies zoals we die nu zien over de Rijnburgpolder in Utrecht, waar al jaren wordt gesoebat over woningbouw versus energieopwekking, zouden dan wel eens landelijk kunnen worden. ■

DE VIER SCENARIO'S, NAAR DE RUIMTELIJKE VERKENNING 2023

Mondiaal Ondernemend

In het scenario Mondiaal Ondernemend is de samenleving individualistisch en domineert het marktdenken in de economie. Grote bedrijven nemen het voortouw. Eigen verantwoordelijkheid staat voorop, ook om te verduurzamen. Een van de kenmerkende ontwikkelingen in dit toekomstige Nederland is een groter contrast tussen verdergaande verstedelijking in het westen en midden van Nederland en rust elders in het land.

Snelle Wereld

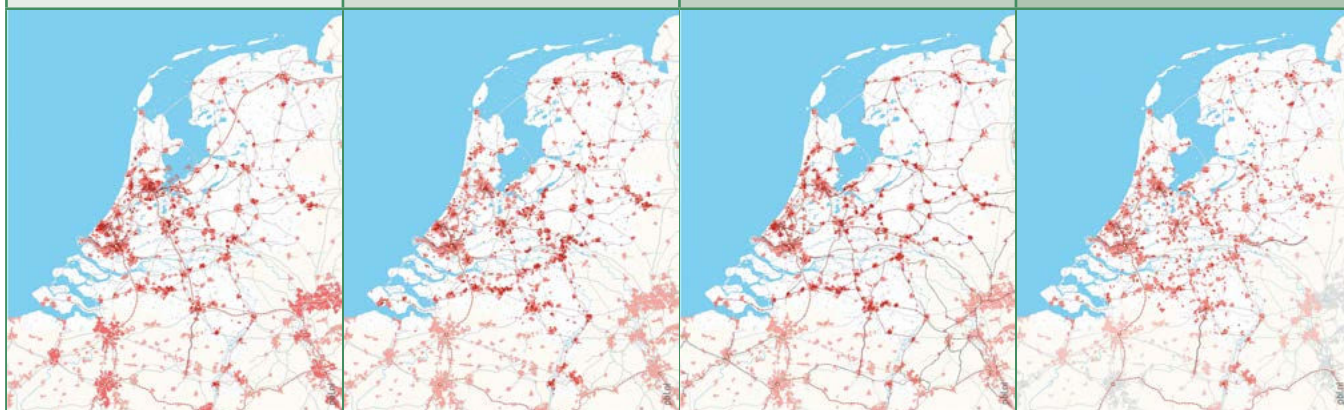
In het scenario Snelle Wereld valt de samenleving uiteen in allerlei leefstijlgroepen. Deze 'bubbels' vinden het belangrijk zich van elkaar te onderscheiden. Het leven speelt zich grotendeels af in het digitale domein; de fysieke ruimte boet aan belang in. Allianties van kleinere, innovatieve bedrijven en leefstijlgroepen nemen in deze toekomst het voortouw. Zij vinden keuzevrijheid en flexibiliteit belangrijk. Een van de gevolgen hiervan is een wat rommelige en veranderlijke ruimtelijke inrichting van het land.

Groen Land

In het scenario Groen Land zien mensen zich als onderdeel van de natuur. Ze beschouwen vergroening als een collectieve publieke opdracht en sporen de Rijksoverheid aan om daarbij het initiatief te nemen. In deze toekomst staat het respecteren van ecologische grenzen bovenaan, ook als dit ten koste gaat van de vrijheid om te consumeren. Natuurlijke oplossingen domineren, bijvoorbeeld door water meer ruimte te geven. Bebouwing vindt in deze toekomst zoveel mogelijk plaats binnen de bestaande stad en geconcentreerd rond openbaarvervoerknooppunten.

Regionaal Geworteld

In het scenario Regionaal Geworteld maken lokale en regionale gemeenschappen de dienst uit. Mensen kennen elkaar, voelen zich onderling verbonden en zijn trots op de buurt, de wijk en het landschap. Samen dragen ze zorg voor hun nabije omgeving. In deze toekomst is de verstedelijking verspreid over het land; grote steden zijn kleinschalig uitgebreid, kleinere steden en dorpen zijn organisch gegroeid. Kleinschaligheid en lokale en regionale functiemenging zijn de norm. Het uitgangspunt is zoveel mogelijk regionale zelfvoorziening (waar mogelijk).

BRON: 'KAARTEN VAN DE RUIMTELIJKE VERSTEDELIJING 2023'; PBL 2023.